

Maul, J. (2009). Specialpædagogikkens hvad, hvorfra og hvorhen? *Cepra-Striben. Tidsskrift for evaluering i praksis*, nr. 5, maj, side 12 – 17.
University College Nordjylland og Dafolo.

Denne publikation stammer fra www.livsverden.dk - hjemstedet for:

Forum for eksistentiel fænomenologi

Et tværdisciplinært netværk af praktikere og forskere, som anvender eksistentiel-fænomenologiske grundlagstanker og perspektiver i deres arbejde.

Husk at angive korrekt kildehenvisning ved referering til denne artikel.
Den korrekte reference fremgår øverst på denne side.

Læs mere om Forum for eksistentiel fænomenologi
og download flere artikler på
www.livsverden.dk

English version:

This publication is downloaded from www.livsverden.dk – the home page of

The Society for existential phenomenology

A Danish cross disciplinary society of practitioners and researchers who make use of existential phenomenological theory and perspectives in their work.

For more information and downloadable articles visit
www.livsverden.dk

SPECIALPÆDAGOGIKKENS

hvad, hvorfra og hvorhen?

af John Maul ph.d. i specialpædagogik Aalborg
fra Ceptra-Striben Tidsskrift for evaluering i praksis nr. 5, maj 2009
side 12 – 17 Aalborg UCN og Dafolo yvm@ucn.dk

Med udgangspunkt i specialpædagogikkens flerfaglighed og mangfoldighed af områder antydes det i denne tekst hvad der i store træk er hændt i specialpædagogikken frem til aktuelle dilemmaer i form af tiltagende overvågning og kontrol med dræning af arbejdsglæde til følge. Samtidig peges der på begreberne fornuft, erfaring og mod som de personlige faktorer der i specialpædagogikken kan gøre en afgørende forskel for den enkelte elev og for forældrene.

Indkredsning

Man kan spørge sig om specialpædagogik er et fag i samme forstand som psykologi regnes for et sammenhængende fagområde. Og svaret er ikke helt enkelt fordi specialpædagogik er sammensat af flere andre fag bl.a.: pædagogik, psykologi, sociologi og medicin. Derfor kan man sige at specialpædagogik kun er noget i kraft af andre og mere grundlæggende fagområder. Dertil kommer at hvert af disse fagområder bidrager med forskellige synsvinkler som på én og samme tid både kan være et grundlag for faglig berigelse, men som også kan give anledning til indbyrdes stridigheder om definitionsretten over specialpædagogikken. Med udgangspunkt i psykologi og medicin har specialpædagogikken udvist handlekraft i form af målinger, diagnosticering og medicinering. Med udgangspunkt i pædagogik og sociologi har man man i mindre grad handlet, men især talt og teoretiseret om specialpædagogik og udviklet tanker om ligeværd, integration, anerkendelse og rummelighed.

Man kan også spørge sig om der er nogen afgørende forskel på pædagogik og specialpædagogik i teoretiske forstand, og svaret må være et nej, fordi specialpædagogik er indeholdt i pædagogik som vidensområde. Det essentielle ved specialpædagogik er at den handler om teoretiske og didaktiske perspektiver for elever med særlige behov; og når det kommer til den praktiske udøvelse heraf, så taler vi om specialundervisning. Og den sidstnævnte dimension har været ganske kostbar for det danske skolesystem når man ser på talmæssige opgørelser igennem årene. Men hvis man skærer igennem og skelner imellem hvad der for alvor er særlige metoder i form af døveundervisning baseret på tegnsprog, og andre vidtgående tiltag som kræver speciel viden, særlige undersøgelser og specielle metodiske færdigheder, så

viser det sig at mange former for undervisning som bringes i anvendelse i specialpædagogik er holddeling, niveaudeling, to-lærersystem og enkeltmandsundervisning, i princippet normalpædagogiske metoder som ikke er særligt specielle i sig selv.

Specialpædagogikken udspiller sig såvel i den normale skoles undervisningspraksis som i den vidtgående specialundervisning i specialklasser og på specialskoler. Vanskelighederne fordeler sig groft set i tre store grupper. Vi kan for det første tale om en stor og omfattende gruppe af elever med generelle vanskeligheder. Her drejer det sig om intelligens, begavelse og kognition på en sådan måde at vanskelighederne breder sig ud over sociale-, følelsesmæssige- og faglige færdigheder. Vi kan for det andet tale om en voksende gruppe af elever med socio-emotionelle tilpasningsvanskeligheder, også kaldet urolige børn. Og endelig for det tredje elever med specifikke udviklingsforstyrrelser og deraf følgende faglige vanskeligheder på de sansemotoriske-, sproglige-, og skriftsproglige områder. Disse vanskeligheder fremtræder med forskellig konsekvens afhængig af om der er tale om afgrænsede problemer i den normale skole, eller om man møder eleverne i den vidtgående specialundervisning, hvor vanskelighederne bevæger sig over i egentlige handicap. Hvad den sidstnævnte og vidtgående gruppe angår kan man igen foretage en tredeling og tale om: elever med generelle vanskeligheder, elever med gennemgribende vanskeligheder og elever med specifikke vanskeligheder. Og man tænker da på elever med henholdsvis: svag begavelse, kontaktvanskeligheder og faglige vanskeligheder.

I indkredningen af hvad specialpædagogik er vil det også være oplysende at anskue det ud fra hvordan lærere og pædagoger bliver uddannet. Tager man lærerseminarierne er det en sørgelig historie, fordi det pædagogiske speciale C om specialpædagogik forsvandt helt tilbage i 1982, og siden da har der nu i et kvart århundrede ikke været tale om interesse for feltet på nogen tilstrækkelig omfattende måde på lærerseminarierne i Danmark. At det så ikke er gået værre end det faktisk er, kan tilskrives at efter- og videreuddannelsen inden for specialpædagogik i den selvsamme periode har været et tilløbsstykke både på det specialpædagogiske grundkursusniveau som var et sammenhængende årskursus, og på Speciallæreruddannelsen som var et treårigt deltidsforløb med eksamen.

Hovedparten af de aktuelle talepædagoger i Danmark har den sidstnævnte uddannelse som udgangspunkt. Med nedlæggelsen af Danmarks Lærerhøjskole og oprettelsen af først Danmarks Pædagogiske Universitet, samt de efterfølgende CVU'er og professionshøjskoler forsvandt på én og samme tid både skolepsykologuddannelsen og talepædagoguddannelsen, som vi har kendt dem på godt og ondt gennem et halvt århundrede. I dag findes de ikke mere i den omfattende form og på det niveau som de fremtrådte i tidligere. Cand. pæd. psyk. studiet er blevet til en kandidatgrad i pædagogisk psykologi, altså et skifte fra en uddannelse til psykolog, og så til udelukkende at kunne anvende psykologisk viden i undervisningsmæssige sammenhænge, og det er noget ganske andet. Speciallæreruddannelsen som udfoldede sig på en universitær institution, først Danmarks Lærerhøjskole og siden Danmarks Pædagogiske Universitet, er i dag blevet til en PD i specialpædagogik. Hvor Speciallæreruddannelsen havde et omfang af tre år på deltid, har PD'en et omfang på kun to år på deltid, samtidig med at de studerendes forudsætninger for at påbegynde uddannelsen generelt set er blevet svagere, fordi flere end før møder op på uddannelsen uden erfaringer fra specialundervisning. Det interessante i denne forbindelse er at man i Danmark aldrig har haft nogen specialpædagogisk uddannelse på et universitært kandidatniveau, ligesom man har det

i lande omkring os. I dag har vi fået en overvejende teoretisk og generel masteruddannelse i specialpædagogik på Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, men det er på professionshøjskolernes PD i specialpædagogik at de fleste videreuddanner sig inden for den mere funktionsrettede specialpædagogik, og selvom disse institutioner også kalder sig for University Colleges, så har de ikke noget med et universitet eller et universitært niveau at gøre, fordi man kan skelne mellem lange videregående uddannelser på universiteter med forskningsbaseret undervisning, og så mellemlange videregående uddannelser på professionshøjskoler uden forskningsbaseret undervisning.

Man kan også samle op og svare på om specialpædagogik er et fag eller ej ved at sige at selvfølgelig findes specialpædagogik i den forstand at der afholdes specialpædagogiske konferencer, der skrives artikler og der udgives lærebøger, ligesom dette temanummer også omhandler netop specialpædagogik.

Historie

I vore dages Nepal har jeg som udsendt for Danida været vidne til hvordan specialpædagogikken bliver til i et feudalt samfund hvor den almene befolkning og herunder pigerne i stigende antal begynder at gå i skole. De første grupper som træder frem og påkalder sig særlige behov er de blinde, de døve, de motorisk handicappede og de svagtbegavede. Altså tydelige og kontante handicap som er synlige for enhver. Sådant var det også i Danmark i sin tid på samme niveau. Den første gruppe som alvor fik indkredset og defineret deres faglige problemstillinger i specialpædagogisk henseende var de døve. De udskilte sig først og har siden da uden sammenligning har udgjort det fineste handicap, og samtidig har man formået at sikre den størst mulige tildeling af specialpædagogiske ressourcer, herunder tilknytning til en forskningsbaseret høreapparatusindustri. Men den største gruppe var fra starten af de åndssvage som imidlertid aldrig formåede at tiltrække sig ligeså mange specialpædagogiske ressourcer som de hørehæmmede.

I Danmark etablerede man statsforsorgsgrene i form af døveforsorg, taleforsorg og åndssvageforsorg med flere. Især sidstnævnte er et lærestykke i hvordan et samfund forholder sig til nogle af sine handicappede. I et digert trebindsværk beskriver Birgit Kirkebæk¹ om den gang de åndssvage blev farlige i 1930'erne, den efterfølgende indespærring på centralinstitutionerne i midten af det 20. århundrede, hvor de var totalt segregerede fra det omgivende samfund og den normale skoleverden; og endelig om normaliseringen hvor de åndssvage efter særforborgens udlægning fra staten til amterne i 1980 blev integreret i OK-klasser på almindelige skoler. En central person i denne sammenhæng var juristen, Niels Bank-Mikkelsen, for hvem det i 1970'erne lykkedes, ved list og snilde, at vriste de åndssvage ud af medicinernes favntag. Indtil da sad lægeverdenen tungt på de åndssvage som de inddelte i idioter, imbecile og debile med et inhumant og stigmatiserende diagnosesystem.

I dag er der ingen som opfatter de sentudviklede og generelt mentalt retarderede som farlige, men inden vi kom så vidt i faglig indsigt måtte vi omkring og forskrækkes af anden verdenskrigs udryddelseslejre, som også gik ud over de åndssvage; og der måtte en jurist som Bank-Mikkelsen til for at formå os til at begribe

¹ Kirkebæk, Birgit: **Da de åndssvage blev farlige**, Holte: Forlaget SocPol, 1993, **Defekt og deporteret – Livø Anstalten 1911-1969**, Holte: SocPol, 1997, **Normaliseringens periode**, Holte: SocPol, 2001.

at vi uanset baggrund og forudsætninger har fælles umistelige menneskelige rettigheder, også retten til at modtage undervisning ud fra de kognitive evner man nu en gang har, og det i et omfang som svarer til hvad alle andre med selvfølgelighed får stillet til rådighed af samfundet. Det er Birgit Kirkebæks bedrift at have indfanget og sat ord på dette specielle lærestykke i specialpædagogik, som en anden nordisk Hanne Arendt. Interessant nok har specialpædagogikken i udpræget grad haft sine store damer: Sofie Ribbjerg og de udviklingshæmmede hjælpeskolebørn, Sofie Madsen og børn med gennemgribende udviklingsforstyrrelser i form af autisme, Britta Holle og børn med motoriske udviklingsforstyrrelser, Tove Krogh og børn med læsevanskeligheder og endelig Jytte Jordal og børn med tale- og sprogsvækkigheder. Her er vi for de ældste af damernes vedkommende tilbage ved forløberen for den moderne specialundervisning, også med et kærligt udtryk benævnt guvernantemetoden, som kommer af at styre og regere, og i denne sammenhæng med guvernanten som opdrager eller privatlærerinde af hjemmeunderviste børn, gerne ud fra et kristent grundsyn.

Herfra udviklede specialpædagogikken sine begreber og faglighed frem gennem anden halvdel af det 20. århundrede med et sandt boom i ressourcetildelinger og samtidig en voldsom uddifferentiering af vanskeligheder og deraf afledte diagnoser. I 1990'erne kom så den forventelige modreaktion i form af afkategoriseringsbestræbelser og forsøg på at afskaffe ikke blot de værste vildskud af diagnoser men diagnoser i specialpædagogikken som sådan. Men da antallet af videnscentre og udspecificeringen af forskellige specialpædagogiske problemstillinger i samme periode voksede støt, kunne man opleve det pudsige at man ved sammentælling af de forskellige videnscentres antalsbestemmelser af hvor mange ordblinde-, ADHD-, AKT-, CP-, døve- og blinde elever de hver især mente at repræsentere, så kunne man komme op over 100%, sådan at der knap nok var befolkning nok til alle disse diagnoser og al den lidelse. Pointen er nok her at der er forskel på tallene afhængig af om man skal argumentere for behov hos nogle mennesker med henblik på at skaffe sig ressourcer, eller om man skal indkredse og afgrænse behovene på et fagligt forsvarligt niveau.

Vi er nu trådt over tærskelen til den anden udlægning i 2007, denne gang fra amt til kommune. I første omgang proklamerede Undervisningsministeriet i august 2008 at udlægningen var gået glat og at alt syntes i sin skønneste orden. Denne spinagtige opfattelse begynder nu at krakelere og flere og flere forældre klager over at deres børn ikke får den specialundervisning som fagpersoner mener de har behov for, og kommuner begynder at melde ud at de nok kan erkende behovet men ikke har penge til at finansiere specialundervisningen for det stigende antal børn de har fået ansvaret for efter nedlæggelsen af amterne. Undervisningsministeren slår fast at kommunerne ikke kan undskylde sig med penge, så eleverne skal undervises. Det som ikke kan slås fast er hvad eleverne så skal undervises i, for det beror på specialpædagogiske skøn og kan variere fra sted til sted, fra fagperson til fagperson og fra elev til elev.

Vi er så småt begyndt at se forældre føre retssager mod skolevæsenet, indtil videre især fordi deres børn ikke har lært sig at læse. Man kan formodentlig godt tilnærmelsesvist afgøre om en skole eller en kommune har overholdt forpligtelserne til at byde ind med tilstrækkelige ressourcer, men hvis nu det virkelig er sådan at det er læreren som underviser og eleven som lærer sig, så er ansvaret for selve læringen ikke så enkelt at afgøre i retssystemet, for den ene part har ansvaret for at undervise og den anden part har ansvaret for at lære sig noget. Det er en tragedie at det allerede er kommet så vidt, og det løser ingen problemer at gå i retten, for da er både

pædagogik og specialpædagogik brudt sammen som tankegang. Konsekvensen kan blive at man nu i endnu højere grad begynder at føre kontrol med alt og underviser som om man skulle kunne forsvare sig i mulige kommende retssager, derved bidrager man yderligere til at det personlige ansvar for undervisning drukner i regler og kontrol. Og så er vi hinsides såvel pædagogik som specialpædagogik.

Retning

For tiden svinger pendulet også i specialpædagogikken mod mere og mere kontrol og overvågning i form af test og evaluering. I en lind strøm af specialpædagogiske 'sesamesamlukdigopudtryk' har vi bevæget os gennem faser med: integration, differentiering, anerkendelse, relation, kvalitet, rummelighed og inklusion i fokus; og er nu for tiden endt op med naturvidenskabens mantra om evidensbaseret. Og kan nogen have noget imod at man vil sikre sig at det virker, når det nu involverer så mange elever og koster samfundet så mange penge? Et så generelt spørgsmål kan kun med fornuft besvares med et nej, det er der da selvfølgelig ikke. Men hvordan kan man så vide hvad der virker? Det er noget helt andet og ikke så enkelt at afgøre hverken på en objektiv eller evident måde. Her kan man ikke bare ved et snuptag låne naturvidenskabelige begreber om den ultimative evidensbaseret, og ved hjælp af kontrollerede forsøg finde frem til den bedste metode.

For igen at referere Birgit Kirkebæk², så slår hun fast at det i specialpædagogikken ikke er tilstrækkeligt alene at fokusere på de specifikke vanskeligheder hos eleven, man skal også medinddrage de generelle bagvedliggende livsverdensomstændigheder, fordi det også handler om dannelse og livsoplysning. Og det sidstnævnte kan ikke evidensbaseres ud fra generelle eller objektive kriterier. Og hvis man så for at leve op til kriterier om den ideale videnskabeliggjorte evidensbaseret borttænker de bagvedliggende generelle livsomstændigheder for den enkelte elev, fordi de er for komplekse eller uhåndterlige for en evidensbaseret tankegang, ja så er grundlaget for en specialpædagogisk tankegang på forhånd forkert inden man overhovedet begynder på eller kommer frem til at kunne begrunde og foreslå tiltag. Og det er fordi skabelse af viden eller viden skaben kan anskues i et tredimensionelt perspektiv i form af: fornuft, erfaring og mod. Med andre ord: det rationelle, det empiriske og det filosofiske. Her repræsenterer fornuften de bagvedliggende faglige begreber og teorier, erfaringen den bagvedliggende empiri, kunnen og praksis, og modet den bagvedliggende moral, etik og dømmekraft. Det må være selvfølgelig at også specialpædagogikken bygger på teori og praksis, teori og erfaring eller teori og empiri, akkurat som andre fag og videnskabsområder.

Går vi tilbage til de græske rødder for et begreb som teori ender vi op i teater, eller det at stille forhold op på en scene på en skabelonagtig måde for bedre at kunne gennemskue og forstå. Diagnose komme af 'dia' som betyder gennem og 'gnose' som betyder erkendelse, altså noget man når frem til gennem erkendelse. Det er ikke nok at måle, man skal også kunne tænke sig om og udøve dømmekraft. Og endelig metode, som er sammensat af 'méta' henad og 'hodós' vejen, altså: henad vejen eller hvilken vej skal vi? I specialpædagogikken beskæftiger vi os typisk med komplekse problemstillinger som vi med teori og empiri kan belyse og analysere, men for at komme fra iagttagelse og beskrivelse til forslag og metoder kræves der fortolkning og dømmekraft, og det er fordi der ofte skal dømmes ud fra meget komplekse forhold eller ligefrem utilstrækkelige data. I specialpædagogikken er det ikke nok at have en

² Kirkebæk, Birgit: **Dannelse eller tilpasning?** i Nordisk tidsskrift for specialpædagogik 3.-4. årgang 77, side 179 – 186, 1999.

specialiseret viden, den specialiserede viden skal kobles til øvrige relevante forhold og sættes ind i en mere almen sammenhæng, som Birgit Kirkebæk har udtrykt det. Når man udøver dømmekraft, skal man være i stand til at træffe den bedst mulige beslutning på et ufuldstændigt grundlag, og netop i specialpædagogikken med dens komplekse forhold kan vi sjældent kende situationen i hver eneste detalje. Derfor handler dømmekraft³ også om det der ikke kan integreres fuldstændigt i strukturer og systemer. Den forudsætter respekt for kompleksitet og kan ikke acceptere den form for evidensbaseret som fordrer kvantificering og operationalisering af børns liv og læring.

Dømmekraft kan ikke læres, men det er noget nogen kan have talent for, eller en fordring man kan forsøge at leve op til. Og hvis specialpædagogik praktiseres som noget der er afkoblet fra en større sammenhæng har den, set fra dømmekraftens perspektiv, karakter af uvidenhed. Ved at medinddrage dømmekraft kan noget, som ved første møde tager sig uoverskueligt og uløseligt ud, nærmest som ved et trylleslag om ikke blive løst, så i hvert fald muligt at gøre noget ved. At udøve dømmekraft er den farlige øvelse at søge visdom gennem refleksion, hvilket er noget ganske andet end at nøjes med videnskabens klassiske pendling mellem teori og empiri. Med slagordet in mente fra oplysningstiden om at tænke selv, hvis man har evnerne hertil, og man ved hvor langt de rækker, så gælder det i specialpædagogikken om at kunne tænke kritisk ud fra sin egen autonomi, at kunne indføle sig i ethvert andet menneske og samtidig være i overensstemmelse med sig selv. Lærerens og pædagogens arbejdsglæde er ofte snævert forbundet med at man med sin viden og erfaring får mulighed for at udøve dømmekraft og vise sit faglige værd.

Og når man ser på enkeltstående elevskæbner i nutidens specialpædagogik, så er det sjældent lovgivning og kun i sjældnere tilfælde institutioner eller systemet som direkte forhindrer den enkelte lærer eller pædagog i personligt at kunne gøre en afgørende forskel for den enkelte elev. Det kan næppe overdrives hvad det betyder for en konkret elev med særlige specialpædagogiske behov at der bare er én lærer eller én pædagog på den pågældende skole eller institution som er i stand til at at begribe elevens vanskeligheder og indse mulighederne for modning, udvikling og læring. Det lykkelige er når et tværfagligt team omkring et PPR-system i fællesskab er i stand til at gennemskue det samme, men den lykke er tilsyneladende sparsomt udbredt i dagens Danmark.

Med nordmanden, Bjørnstjerne Bjørnsons ord kan man som elev kun lære noget af nogen man holder af, og med vores egen Grundtvigs parallelle tankegang om indholdet kan man kun lære noget man har kært, og læreren og pædagogen kan forløse begge forhold, det personlige og det faglige, ved sin blotte tilstedeværelse, eller slukke for dem ved sin fremtoning. Johannes Møllehave har antydnet at de fleste mennesker heldigvis altid har haft i det mindste én enkelt lærer som betød noget for dem, og når man spørger dem herom, går der en lysning over deres ansigt som om de tænker på en gammel kæreste. Med Villy Sørensens ord: er kærlighed evnen til at sætte sig ind i den anden og moral er viljen til at ville det. Og mod skal der til for at kunne agere i specialpædagogikken, når blot man kan komme til for tidens tendens til modebegreber, overvågning og kontrol.

Uddybende litteratur: Maul, John: Mennesket i specialpædagogikken – om mod og fornuft i specialundervisningen, Herning: Specialpædagogisk Forlag, 2007.

Og flere tekster på: www.livsverden.dk/maul

³ Lund, Henrik Stampe: **Dømmekraft**, Essay, København: Tiderne Skifter, 2006.